

Com és de llei

written by Joan Esbrí Castell | 30 de gener de 2019

He observat que darrerament s'identifica la llei emanada de les institucions representatives com l'essència de la democràcia. Almenys això es desprén dels discursos legitimadors hegemònics: ser legal és sinònim de ser democràtic. O també ho podríem dir en negatiu: allò que no és legal, no és democràtic. La veritat és que hi ha diverses combinacions.

La idea em resulta estranya. Però, compte!: no intente suggerir que estiga justificada l'alegre transgressió a la valenta de la llei quan aquesta no agrada. El que vull dir és que en comptes de fer identificacions precipitades, **cal atendre la motivació de la llei, els principis als quals respon.**

No fa tant, a Espanya, una dona adulta no podia treballar ni tindre un compte al banc sense permís del tutor legal mascle: son pare, o després de la transacció que anomenem matrimoni, son marit. «Esta xiqueta meua té trenta anys i encara està verda com una ceba!». Caldria esperar a la Constitució de 1978 perquè això canviés.

És clar que aquella norma existia en un estat sense institucions representatives, però podem posar exemples als quals no se'ls puga fer aquesta objecció. Podem posar l'exemple del primer estat liberal, constitucional, democràtic i federal del món (em disculpe si m'he deixat algun adjectiu rellevant): als Estats Units d'Amèrica existia l'esclavatge abans de la Declaració d'Independència (1776) i va continuar existint-hi després, fins a 1863. Com que es veu que les concentracions de melanina tan diferents entre els habitants del Sud els continuaren semblant un guirigall, es promulgaren les lleis de segregació racial de *Jim Crow*, que no serien abolides fins a 1965. Eren lleis *legals*, és clar. I fins que

es digué el contrari, també constitucionals. Potser fins i tot la majoria dels *Southerners* hi estigué en algun moment d'acord, i si algú no hagués transgredit la norma, potser encara ara se subhastarien persones al mercat de Charleston. Però, ben mirat, allò no era democràcia. L'esclavatge i les lleis de segregació racials posteriors desafiaven els principis del liberalisme polític (tot i que alguns dels primers teòrics, esclavistes com Locke, no sembla que se n'adonessin). De fet eren del tot contràries als principis en virtut dels quals s'erigí la Federació i cadascun dels estats federats.

Perquè una llei pugui ser considerada realment democràtica cal anar a l'arrel de la qüestió, més enllà de discursos legitimadors contingents que tenen la virtut de fer perdre de la vista del públic allò essencial, com si s'amagués entre els arbres d'un bosc frondós i duen a fer passar per acceptables situacions que contradiuen els valors dels quals, per altra banda, se'n fa ostentació. És per això que trobe pertinent fer un seguit de consideracions en relació amb aquest problema i vinculades al nostre moment polític. Entrem en matèria, doncs.

Pretendre aturar l'independentisme amb –dubtoses, val a dir– referències a la Constitució (espanyola, que no etèria) és com mirar d'aturar un torrent d'aigua amb el simple argument que t'inundarà el garatge si no para, perquè tant el teu garatge sec com la Constitució Espanyola són interessos de part, no absoluts. I només el poder és capaç de defensar tots dos, erigint-se en paret literal o metafòrica. A més, considerar punible, no el pensament (com si es tractés d'un afer religiós), però sí la consecució dels objectius d'aquest pensament, és a dir, en el cas que ens ocupa, els de l'independentisme, només pot voler dir una cosa: **el missatge que es fa arribar és que no ser espanyol, és ser un criminal** (responsable d'un crim castigable en la mesura que les circumstàncies ho permeten). I si no, què s'està castigant ara? I tanmateix, és que cal ser espanyol per tal de ser bona

persona, ciutadà exemplar? És que la democràcia només pot ser espanyola? És que de lleis només se'n poden fer en clau espanyola? És que la sobirania espanyola i les lleis en què s'expressa no són en darrer terme fruit de la voluntat comuna, localitzada territorialment, d'uns subjectes que es volen definir com a espanyols? I si és així, si la pertinença al cos polític és voluntària, no hauríem de concloure que, quan aquesta es qüestiona per una minoria, igualment localitzada territorialment, i les seues pretensions són bloquejades per la majoria exterior, ens troben en una situació en què s'està donant preeminència a la voluntat d'uns ciutadans per sobre de la dels altres? No és això tractar uns ciutadans desigualment, anul·lar la voluntat d'una part del cos polític? ¿Deixar escollir a aquells que es veuran afectats indirectament en la mateixa votació que a aquells que hi són afectats directament, no seria, potser, donar-los un privilegi (el de decidir en condicions de desigualtat per a llurs conciutadans i compatriotes)? I em sembla convenient ací destacar la distinció entre afectats *directament* i *indirectament*, perquè en un cas, uns ciutadans s'estan jugant canviar el govern i l'estat que condicionarà molts aspectes de llurs vides, començant per l'ordenament jurídic, mentre que els altres no, perquè restarien subjectes a la mateixa sobirania i estarien afectats només en la mesura que ja no podrien anomenar "seua" una part del que ara és llur país. Si és que no és més que una ficció posar un adjectiu possessiu a un país el dia a dia del qual la resta de les parts del territori sota jurisdicció nacional puguen-ne ser totalment alienes, alienes als seus interessos, i fins i tot a la seua llengua, a la seua religió o a qualsevol altre aspecte imaginable ..., que, de fet, ja no consideraran –com l'experiència demostra arreu del món– seues, assumides arreu del mateix Estat, sinó estranyes, pròpies d'altres, d'uns altres que per això seran tractats d'estranyes al propi país i que, tanmateix, no tindran dret efectiu a decidir per ells mateixos sobre aquests aspectes que els són propis i que la resta veu com a aliens, pel simple fet que tots formen part del mateix estat i ells són minoria. Anant al

gra: sabent que una població localitzada qüestiona la seua pertinença al cos polític de l'Estat, no és tirania forçar-la a restar-hi perquè així ho desitja la resta?

Una constitució democràtica hauria de preveure una secessió arbitrària, però en la mateixa mesura hauria d'evitar de consagrar legalment mecanismes de bloqueig a un referèndum que demostrés la voluntat de separar-se d'una part del territori. Pensem que allò que en aquest cas es posa en dubte és la conveniència de mantindre l'aplicació d'una constitució *concreta* –i no universal ni etèria– en un territori concret; no en tot l'Estat.

Quan existeix la determinació d'assolir la independència d'un territori específic (o *país*, un concepte més pràctic que precís o científic) perquè ja no es té clar que l'actuació del govern de l'Estat es correspon amb els seus interessos socials, quan es dubta que, no ja el govern, sinó també la gent arreu de l'Estat, no té ni la mateixa visió del món ni els mateixos interessos que la del territori que es proposa la secessió, ni té tampoc en consideració les diferències perquè no té cap mena de necessitat de contemplar-les ni respectar-les, quan això passa, si som estrictament demòcrates i liberals (polítics), i si ens prenem al peu de la lletra la noció derivada de Justícia i prescindim dels ídols als quals una societat sol aferrar-se (lleï, religió...) i de les contingències de la política internacional (no exempta de jocs d'interessos ni de cinisme), no resta cap més possibilitat que acordar la manera de constatar el suport efectivament existent a la secessió i, en cas de resultar aquest suport majoritari, establir els mecanismes per a fer-la efectiva. En cap cas, aquesta possibilitat es pot fer dependre de si els altres, la resta de la població, només indirectament interessada, ho permetrà (com si aquests altres ciutadans foren adults que hagueren de donar permís a uns menors). Segons **Alexis de Tocqueville**, la Justícia és el límit de tot poble. No les relacions internacionals, sinó la Justícia.

Aclaresc l'acabat de dir recurrent a l'exemple de l'escola catalana. Aquesta escola, per les seues característiques i principis, constitueix una qüestió que afecta només una part d'Espanya. Que tota Espanya la volgués eliminar seria tan injust com que per voluntat de Catalunya tota Espanya hagués de tindre el model català d'immersió lingüística (que llavors sí que seria immersió, mentre que, a Catalunya només pot considerar-se com a tal per als qui no tenen el català com a llengua inicial, encara que majoritàriament castellanoparlants, ateses les migracions internes de l'Espanya del segle XX). En aquesta matèria Espanya i Catalunya serien societats, països si volem, subjectes diferents. Tornem a Tocqueville: «El poder de fer-ho tot, que jo nego a l'home sol, jamai el concediré a diversos [...] La llibertat es troba en perill quan eixe poder no troba cap obstacle que pugua retindre la seua marxa i donar-li temps de moderar-se ell mateix».

Considero que té una indubtable vocació religiosa, naïf en el millor dels casos (si no interessada o cínica) el fetitxisme de les institucions i de la llei, que oblida quina és llur legitimitat. **Un règim democràtic necessita institucions i lleis, però la realitat és que són dos components que qualsevol règim pot tindre.** Per tant, més enllà de quina és la llei, també caldria veure si la seua vocació és autènticament democràtica, o no és més que un exercici de poder del tot capriciós i arbitrari.

Em fa –diré que– gràcia l'afirmació convençuda *que s'han de respectar les regles del joc*. Unes regles que només li permeten guanyar a un bàndol. Em recorda als conceptes d'*amic-enemic* de Carl Schmitt, però en versió encoberta (màscara que ell ja preveia en la seua obra sobre *allò polític...*, de cara a la plebs, ja se sap). **Quan se li lleva al rival la possibilitat de guanyar de la forma que siga, ja no es tracta d'un joc, sinó d'una guerra.** Una guerra declarada per l'Estat i els autoproclamats constitucionalistes

(espanyols, perquè de projecte de constitució catalana també n'hi ha, i amb reminiscències castellanes), ja que a Catalunya ningú és obligat a ser independentista.

El referèndum del primer d'octubre de 2017, independentment de les garanties legals (espanyoles) que tingués – sí democràtiques, perquè a ningú se li permetia votar més d'una vegada– contemplava un sí o un no a la independència de Catalunya en forma de república, sense coaccions. El nacionalisme espanyol, però, permet ser independentista (potser en altres llocs on està més arrelat socialment té una penalització no legal sinó en forma de rebuig) però priva d'actuar en conseqüència. No és un joc, sinó una guerra. Tot s'hi val, pensa en este cas qui diu negar-ho.

El disseny institucional i l'ordenament jurídic no són excusa per coartar la democràcia, ni la dignitat. El servei que li fan és la seua legitimació, no a l'inrevés. Evitar la tirania de la majoria, evitar l'arbitrarietat, bastir els pesos i contrapesos (*checks and balances*), prevenir la cara més monstruosa del poder en el territori on s'aplica; és tot això que diferencia el constitucionalisme de formes de procedir anteriors. No justifica, però, fer legalment gàbies sense portes, o bé crear-les *ad hoc* perquè ho possibilita el disseny institucional. Els mètodes poden ser cada vegada més originals, però no obstant continuar responent a dinàmiques ancestrals de dominació d'uns grups humans sobre uns altres, anteriors a l'Estat democràtic i de Dret.

Esperar que un territori no s'independitze perquè és il·legal, és eximir de tota responsabilitat l'estat, perquè encara que a ulls de la gent del territori en qüestió no ho estiga fent bé, no ha de témer cap conseqüència. Seria aquesta la màxima expressió de sobirania des del punt de vista del decisionisme polític.

Ara bé, l'estat és una construcció social, no pas una realitat objectiva. Quin sentit passa a tindre, llavors, quan una

societat no està satisfeta amb el seu? **Dir que l'estat és sobirà, és una *fictio iuris*: en realitat sempre hi ha persones al darrere.** Persones que s'imposen a unes altres, la qual cosa implica desigualtat. Hi ha formes molt enginyoses –i valuoses sofisticament– de jugar interessadament amb els marcs mentals, com ara això de «yo también he de votar porque soy español y la independencia de Cataluña afecta a mi país», tot sentint la més gran indiferència per exemple pel retrocés de l'èuscar, perquè –ara sí– és la llengua d'un altre, o per l'infrafinançament de qualsevol *comunidad* que no siga la pròpia. Arrogar-se la potestat de decidir en qüestions alienes rep el nom de *supremacisme* (sempre que la claredat conceptual siga un objectiu), i emprar les institucions i la llei per tal d'exercir-lo, per tal de violar els principis que se suposa que haurien de garantir, no és un acte d'objectivitat, neutral; sinó el campió dels partidismes, i de la mala fe. Seria decisionisme polític, un exercici de poder propi de qualsevol règim dels haguts –i potser per haver-hi– en la història. No pas Justícia, ni Democràcia. *Tirania de la majoria*, seria la definició que més se li podria acostar.

Posar una constitució per sobre de la Democràcia i els Drets Humans, en comptes de posar-la al seu servei, és substituir un rei o Déu de camins inescrutables per un altre ídol, **no és ser demòcrata.** És autocomplaença, o només coartada. No consistència ideològica.

És un fet que les accions polítiques en democràcia s'han de veure justificades pel *demos*. **I quan s'estén un relat legitimador en el qual no es donen les autèntiques raons al públic, només pot voler dir que l'autor dubta de la legitimitat dels seus propòsits.**